

บทที่ ๑๔

ข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและจัดการ ความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทย

แนวคิดหลักของนโยบายด้านความหลากหลายทางชีวภาพที่นำเสนอในที่นี้ อยู่บนฐานแนวคิดเรื่องสิทธิชุมชนท้องถิ่นในการมีส่วนร่วมจัดการและใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน อันเป็นสิทธิที่ได้รับการรับรองและคุ้มครองไว้ในรัฐธรรมนูญตั้งแต่ฉบับปี ๒๕๕๐ (มาตรา ๔๖) ต่อเนื่องมาจนถึงรัฐธรรมนูญฉบับปี ๒๕๕๐ (มาตรา ๖๖) และแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพที่สอดคล้องกับภูมินิเวศและวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์

ข้อเสนอเชิงนโยบายตามฐานแนวคิดดังกล่าวซึ่งเชื่อมโยงกับการสังเคราะห์ผลการศึกษาในกรณีศึกษาต่างๆ ในโครงการศึกษานี้มีรายละเอียดดังนี้

๑๔.๑ นโยบายด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ

ผลการวิเคราะห์สภาพการณ์ในกรณีศึกษาแนวปฏิบัติที่ดียิ่ง (Best practice) พบว่า ความร่วมมือของชุมชนในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ได้ทำให้ชุมชนหลายแห่งตื่นตัวเพื่อรู้พื้นในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพภายใต้กระบวนทัศน์แบบองค์รวม (Holistic) ซึ่งการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากร มาเป็นฐานในการบริหารจัดการความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่โดยรอบชุมชนได้ทำให้เกิดความยั่งยืนด้านการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพ นอกจากนี้เครือข่ายภาคีการพัฒนาเกี่ยวกับการบริหารจัดการความหลากหลายทางชีวภาพยังได้ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการดำเนินการตามกรอบสิทธิเกษตรกรอีกด้วย

ดังนั้นนโยบายที่รัฐควรให้ความสำคัญ คือ การฟื้นฟูเพิ่มความหลากหลายของทรัพยากรชีวภาพผ่านระบบเครือข่ายภาคีการพัฒนาซึ่งประกอบด้วยชุมชนและองค์กรภาคีทั้งภาครัฐและนอกภาครัฐ (องค์กรชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรภาคเอกชน) โดยควรเริ่มต้นจากการฟื้นฟูเพิ่มความหลากหลายทางพันธุกรรมของ “ข้าวพื้นเมือง” ซึ่งจะส่งผลต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารทั้งในระดับครัวเรือน ระดับชุมชนและระดับประเทศ

แนวทางดำเนินการในเรื่องนี้ คือ สนับสนุนการจัดตั้งและการดำเนินงานของระบบเครือข่ายภาคีการอนุรักษ์และฟื้นฟูพันธุกรรมข้าวพื้นเมืองและพันธุกรรมพืชชนิดต่างๆ เช่น ผักพื้นบ้าน เป็นต้น ให้มีขอบเขตการดำเนินงานกว้างขวางขึ้นตามระดับของศักยภาพและความสนใจในการดำเนินงานของชุมชนและองค์กรภาคี ซึ่งปัจจุบันมีองค์กรชุมชนท้องถิ่น และ/หรือ องค์กร

พัฒนาเอกชน ที่ดำเนินกิจกรรมในเรื่องนี้กระจายอยู่ในทุกภูมิภาค (ดังปรากฏอยู่ในกรณีศึกษาของโครงการวิจัยนี้) รัฐบาลและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องจึงควรให้การสนับสนุนการดำเนินงานที่มีอยู่ให้มีขอบเขตกว้างขวางครอบคลุมมากยิ่งขึ้น โดยควรสนับสนุนทั้งในด้านงบประมาณและเทคโนโลยีเพื่อให้เกิดการประสานเชื่อมโยงเป็น “เครือข่ายข้ามภูมิภาค” เพื่อขยายความหลากหลายของฐานพันธุกรรม สร้างกระบวนการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นระหว่างชุมชน

การดำเนินงานในเรื่องนี้ สามารถใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ผ่านการคัดกรอง ให้ชุมชนสามารถควบคุมและพัฒนาต่อยอดได้ ผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์พันธุกรรม เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชนในการดำเนินกิจกรรม ตัวอย่างเทคโนโลยีที่สามารถนำมาใช้ได้ เช่น เทคโนโลยีชีวภาพด้านการเก็บรักษาเชื้อพันธุกรรม ด้านการคัดเลือกสายพันธุ์ และด้านการผสมพันธุ์ เป็นต้น

การดำเนินกิจกรรมในเรื่องนี้ เป็นจะเป็นรูปธรรมที่สำคัญประการหนึ่งของการอนุรักษ์ตามรัฐธรรมนูญมาตรา ๖๖ ในเรื่องสิทธิชุมชนท้องถิ่น

๑๔.๒ นโยบายด้านการใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพ

ผลการวิเคราะห์สภาพการณ์ในกรณีศึกษาแนวปฏิบัติที่ดีซึ่งพบว่านโยบายทางเศรษฐกิจของภาครัฐที่มุ่งเน้นการผลิตเพื่อส่งออกภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ยังมีส่วนสำคัญในการทำลายความหลากหลายทางชีวภาพ โดยเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐบางส่วนที่ยังไม่ยอมรับสิทธิชุมชนในการมีส่วนร่วมของชุมชนในประเด็นความหลากหลายทางชีวภาพ แม้ปรากฏผลสำเร็จในทางปฏิบัติจากการดำเนินกิจกรรมที่ชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนได้ปรากฏอย่างชัดเจนในทุกกรณีศึกษาก็ตาม นอกจากนี้ยังปรากฏความขัดแย้งระหว่างการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนกับแนวทางปฏิบัติของหน่วยงานภาครัฐที่อยู่บนฐานความรู้ของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแบบตะวันตก

การอนุรักษ์ ใช้ประโยชน์และบริหารจากความหลากหลายทางชีวภาพแบบยั่งยืน ยังช่วยลดรายจ่าย สร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนและชุมชน และยังสามารถใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตสินค้าส่งออกไปจำหน่ายในตลาดต่างประเทศได้ด้วย

ดังนั้นรัฐจึงควรใช้นโยบายหลักสำคัญ คือ การพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานทรัพยากรชีวภาพตามยุทธศาสตร์ที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐ โดยมีการพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานทรัพยากรชีวภาพจากการพัฒนาและใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพทั้ง ๓ ระดับควบคู่กันไปอย่างสมดุล กล่าวคือ ระดับวิถีชีวิตชุมชนหรือเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ (Subsistence Economy) ระดับเศรษฐกิจชุมชน (Community-based economy) และระดับเศรษฐกิจ

แข่งขัน (Commercial Economy) ทั้งนี้ โดยยึดถือหลักการของการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนควบคู่กับการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ

กิจกรรมที่ควรให้ความสำคัญในลำดับสูง (High Priority) ในการดำเนินงานตามแนวนโยบายนี้ ได้แก่

๑๔.๒.๑ การส่งเสริมระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

แนวทางการดำเนินงาน คือ สนับสนุนการพัฒนา ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนรูปแบบต่างๆ ของชุมชน เช่น เกษตรอินทรีย์ เกษตรผสมผสาน เกษตรทฤษฎีใหม่ วนเกษตร ฯลฯ โดยใช้แนวทางการส่งเสริมที่ต่อยอดจาก “โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย” ที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้เคยดำเนินการมาแล้วในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๔-๒๕๔๖ และได้รับการพิสูจน์ยืนยันแล้วว่าเป็นแนวทางดำเนินงานที่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากเป็นการบริหารจัดการร่วมระหว่างเกษตรกรรายย่อยกับองค์กรพัฒนาเอกชน โดยมีหน่วยงานของรัฐเป็นผู้สนับสนุน

ในการส่งเสริมระบบเกษตรกรรมยั่งยืน สามารถคัดเลือกใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีชีวภาพสมัยใหม่ มาสนับสนุนเพิ่มศักยภาพและตอบสนองความต้องการของชุมชน เช่น การคัดเลือกสายพันธุ์จุลินทรีย์เพื่อทำปุ๋ยหมักหรือน้ำหมักชีวภาพ การควบคุมแมลงศัตรูพืชโดยใช้ชีววิธี (Biological control) ฯลฯ

นอกจากมาตรการส่งเสริมระบบเกษตรกรรมยั่งยืนซึ่งเป็นมาตรการเชิงรับที่กล่าวแล้ว รัฐบาลยังควรต้องใช้มาตรการเชิงรุกโดยกำหนดให้ผู้ส่งเสริมการใช้สารเคมีการเกษตรต้องรับผิดชอบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการ “Polluter-pay Principle” ซึ่งจะชะลอการขยายตัวของระบบเกษตรสารเคมีที่ทำลายความหลากหลายทางชีวภาพอันเป็นแหล่งปัจจัยซึ่งจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตอย่างปกติสุข โดยรัฐต้องจัดเก็บค่าธรรมเนียม (premium) หรือภาษีนำเข้าสารเคมีการเกษตรที่ส่งผลกระทบต่อการทำลายความหลากหลายทางชีวภาพเข้ากองทุนฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งอัตราค่าธรรมเนียมหรือภาษีนำนี้นั้นควรเป็นอัตราก้าวหน้าตามระดับความเป็นอันตรายของสารเคมีนั้นต่อสิ่งแวดล้อม แล้วนำเงินกองทุนที่ได้มาส่งเสริมกิจกรรมการฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ เช่น การขยายระบบนิเวศที่เสื่อมโทรมจากการใช้ระบบเกษตรเชิงเดี่ยวโดยปราศจากการจัดการที่เหมาะสม การส่งเสริมระบบเกษตรกรรมยั่งยืน การฟื้นฟูบำรุงรักษาหรือสร้างพื้นที่ป่าชุมชน (ซึ่งนอกจากจะเป็นแหล่งอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพประจำชุมชนแล้ว ยังเป็นแหล่งดูดซับก๊าซเรือนกระจกอีกด้วย) การอนุรักษ์ฟื้นฟูพันธุ์กรรมพืชพื้นเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พันธุ์ข้าวพื้นเมือง เป็นต้น

๑๔.๒.๒ การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้แก่เกษตรกร

อุปสรรคสำคัญประการหนึ่งในการส่งเสริมระบบเกษตรกรรมยั่งยืน คือ การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigm) และฐานคิดของเกษตรกรในเรื่องการทำการเกษตร ซึ่งจะมีผลอย่างยิ่งต่อการตัดสินใจเปลี่ยนจากระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่ (เกษตรสารเคมี/เกษตรเชิงเดี่ยว) มา

สู่ระบบเกษตรกรรมดั้งเดิม (เกษตรกรรมยั่งยืน) ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนจากกรณีศึกษาเกี่ยวกับ “โรงเรียนชาวนา” ที่ดำเนินงานโดยมูลนิธิข้าวขวัญ จ.สุพรรณบุรี โดยเป็นแนวทางเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้แก่เกษตรกรได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศนในการทำการเกษตร ดังนั้น รัฐบาลควรส่งเสริมการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ในแนวทางแบบ “โรงเรียนชาวนา” ให้ขยายผลไปยังพื้นที่อื่นๆ ให้กว้างขวางขึ้น โดยอาจสนับสนุนเพิ่มศักยภาพของมูลนิธิข้าวขวัญเพื่อให้สามารถขยายการดำเนินงานครอบคลุมพื้นที่หรือรองรับเกษตรกรในจำนวนที่มากขึ้น หรือ ให้หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเกษตร มาศึกษาเรียนรู้เพื่อนำแนวคิด แนวปฏิบัติจากโรงเรียนชาวนาของมูลนิธิข้าวขวัญไปดำเนินกิจกรรมเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้แก่เกษตรกรภายใต้ภารกิจความรับผิดชอบของแต่ละหน่วยงาน ซึ่งกิจกรรมนี้ควรเร่งดำเนินการในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๕๒ ซึ่งจะมีแรงงานจากภาคอุตสาหกรรมและบริการย้อนกลับสู่ภาคการเกษตร

๑๔.๒.๓ การพัฒนาอุตสาหกรรมสมุนไพรไทย

จากกรณีศึกษาของมูลนิธิโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของการพัฒนาและใช้ประโยชน์สมุนไพรไทยในเชิงพาณิชย์ การสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ความหลากหลายทางชีวภาพ และการแข่งขันในตลาดโลก ดังนั้น รัฐบาลควรดำเนินนโยบายส่งเสริมการพัฒนาและใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทยอย่างครบวงจร (คล้ายกับกิจกรรมการดำเนินงานของมูลนิธิโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร) กล่าวคือ ส่งเสริมด้านการวิจัยและพัฒนา การใช้สมุนไพรในโรงพยาบาล การพัฒนาแปรรูปผลิตภัณฑ์ การส่งเสริมด้านการตลาด การอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น การอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพร ฯลฯ

แนวทางดำเนินงานเบื้องต้นสำหรับเรื่องนี้ คือ การเพิ่มศักยภาพและความเข้มแข็งการดำเนินงานของมูลนิธิโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร เพื่อให้เป็นต้นแบบการเรียนรู้ในการวิจัยและพัฒนาการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นและสมุนไพรไทย เพื่อการสร้างมูลค่าเพิ่มจากความหลากหลายทางชีวภาพ ควบคู่กับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพและสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนท้องถิ่น

การดำเนินงานในขั้นต่อไปอาจเป็นในลักษณะของการขยายผลต้นแบบการดำเนินงานของมูลนิธิโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร ไปยังพื้นที่อื่นๆ ที่มีความพร้อมทั้งด้านความสนใจในการดำเนินงานและศักยภาพขององค์กร โดยอาจดำเนินงานในลักษณะเป็นเครือข่ายร่วมกับมูลนิธิโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร ในกิจกรรมการพัฒนาและใช้ประโยชน์จากสมุนไพร เช่น การปลูกสมุนไพรในระบบเกษตรอินทรีย์ปลอดสารพิษเป็นวัตถุดิบให้แก่มูลนิธิฯ การร่วมวิจัยและพัฒนาการแปรรูปผลิตภัณฑ์สมุนไพร โดยมหาวิทยาลัยหรือสถาบันวิจัยต่างๆ เป็นต้น

๑๔.๒.๔ การปฏิวัติภูมิปัญญาท้องถิ่น

ตัวอย่างความสำเร็จด้านการใช้แหล่งพลังงานอย่างมีประสิทธิภาพของตำบลตา

อึ้ง อำเภอบราสาท จังหวัดสุรินทร์ ภายใต้การจัดการแนวตั้งของมูลนิธิพัฒนาอีสาน แสดงให้เห็นถึงความสำคัญขององค์ความรู้ด้านเทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพสูงขึ้นในการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งมีอยู่อย่างจำกัดให้เพียงพอต่อการขยายตัวของขนาดประชากรที่เป็นผลจากระบบสาธารณสุขที่ดีขึ้น โดยไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ทั้งนี้แม้ไม่ได้เป็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาต่อยอดแต่อย่างใด ขณะที่มูลนิธิข้าวขวัญได้ประสบความสำเร็จในการใช้แนวทางการพัฒนาเทคโนโลยีแบบมีส่วนร่วม (Participatory technology development; PTD) เป็นการเพิ่มศักยภาพที่จะนำองค์ความรู้สมัยใหม่มาประยุกต์ในการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นได้

การผลักดันงานวิจัยการสร้างองค์ความรู้ในด้าน “การพัฒนาประสิทธิภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพตามความต้องการของชุมชน” ซึ่งครอบคลุมการพัฒนากระบวนการสร้างองค์ความรู้และต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาองค์ความรู้สำหรับกระบวนการเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืนทั้งในด้านอาหารและการเกษตร เกษตรพันธกิจและสาธารณสุข และพลังงาน การวิจัยเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ซึ่งมีความเปราะบางเชิงนิเวศ กลุ่มวิจัยนี้จะต้องมุ่งเน้นให้เกิดการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนอย่างจริงจัง โดยให้นักวิจัยเชิงการทดลองทางวิทยาศาสตร์มีโอกาสผลิตองค์ความรู้หรือเทคโนโลยีจากงานวิจัยที่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนเกิดผลกระทบเชิงสังคมได้มากขึ้น โดยรัฐอาจตั้ง “กองทุนวิจัยเพื่อพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น” ขึ้นเป็นการเฉพาะ เพื่อใช้กลไกเฉพาะในการจูงใจนักวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้ทำงานร่วมกับชุมชนอย่างใกล้ชิด ต้องจ่ายค่าตอบแทนแก่นักวิจัยเชิงการทดลองทางวิทยาศาสตร์ที่ทำโครงการวิจัยในด้าน “การพัฒนาประสิทธิภาพการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพตามความต้องการของชุมชน” ไม่น้อยกว่าค่าตอบแทนซึ่งนักวิจัยเชิงวิเคราะห์ทางสังคมได้รับจากหน่วยงานนั้น¹ และเพื่อเป็นแรงจูงใจให้เกิดการทำงานในพื้นที่ร่วมกับชุมชนอย่างใกล้ชิด ซึ่งมูลนิธิข้าวขวัญได้ประสบความสำเร็จมาแล้วจากการใช้แนวทางการพัฒนาเทคโนโลยีแบบมีส่วนร่วม

(Participatory technology development; PTD) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการพัฒนาพันธุ์พืชใหม่ให้มีความจำเพาะต่อสภาพนิเวศของชุมชน ซึ่งจะเป็นการเตรียมการเพื่อรองรับสถานการณ์ที่ประเทศไทยอาจต้องเข้าร่วมเป็นภาคีสันติสัญญา ITPGRFA ทั้งนี้ อาจพิจารณาให้ค่าตอบแทนพิเศษในโครงการวิจัยที่นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาต่อยอดเพื่อสร้างนวัตกรรมสำหรับนำกลับไปใช้ในท้องถิ่น องค์ความรู้ที่เกิดจากการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวจะเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งที่จะนำไปสู่การปฏิบัติภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อไป

¹ ปัจจุบันนักวิจัยเชิงการทดลองทางวิทยาศาสตร์ได้รับค่าตอบแทนในระดับต่ำมากเมื่อเทียบกับนักวิจัยเชิงวิเคราะห์ทางสังคม (ร้อยละ ๕ ของทุนอุดหนุน หรือไม่เกิน ๒๒๕,๐๐๐ บาทต่อโครงการ เทียบกับ ๒๐,๐๐๐ ถึงกว่า ๒๐๐,๐๐๐ บาทต่อนักวิจัย ๑ คน)

๑๔.๒.๕ การสร้างระบบและกลไกในการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ความหลากหลายทางชีวภาพ

นโยบายหลักในเรื่องนี้ คือ การผลักดันเร่งการประกาศใช้กฎหมายกฎหมายลำดับรองเพื่อการบังคับใช้พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ.๒๕๔๒ และพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ.๒๕๔๒ อย่างเต็มรูปแบบและมีประสิทธิภาพ เนื่องจากจนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า ๑๐ ปีของการบังคับใช้กฎหมายทั้งสองฉบับดังกล่าว ยังไม่มีการประกาศใช้กฎหมายลำดับรองอีกเป็นจำนวนมาก ทำให้การคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น การอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืช การแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างเป็นธรรม ยังไม่เกิดผลในทางปฏิบัติตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย

ในขณะเดียวกัน ควรมีการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของไทยให้มีความเป็นธรรมและเป็นประโยชน์ต่อการคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น เช่น การให้แจ้งเปิดเผยแหล่งที่มาของภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรพันธุกรรมที่ใช้ในการประดิษฐ์ในขั้นตอนการยื่นจดคุ้มครองสิทธิบัตร การทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์หากมีการใช้สิทธิบัตรเพื่อการพาณิชย์ในกรณีที่เป็นสิทธิบัตรที่ใช้พันธุกรรมพืชหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยเป็นฐานสำคัญในการประดิษฐ์ เป็นต้น การดำเนินงานปรับปรุงกฎหมายในส่วนนี้เป็นการอนุวัติตามวัตถุประสงค์ของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพที่ประเทศไทยเป็นภาคีสมาชิกอยู่ด้วยนับตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๗

๑๔.๓ นโยบายด้านสิทธิชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผลการวิเคราะห์สภาพการณ์ในกรณีศึกษาแนวปฏิบัติที่ดียิ่ง ได้พบว่าสิทธิทำกินบนที่ดินเพื่อใช้ทำเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมซึ่งเป็นสิทธิที่ชุมชนเกษตรกรรมที่อาศัยอยู่ร่วมกับป่าและใช้ประโยชน์จากป่ามาหลายชั่วอายุคนต้องได้รับการปกป้องและสนับสนุนให้สามารถดำรงวิถีชีวิตดั้งเดิมไว้ตามความต้องการโดยรัฐ กลับได้รับการปฏิเสธจากหน่วยงานภาครัฐ รวมทั้งสิทธิในการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของภาครัฐที่จะมีผลกระทบต่อเกษตรกรหรือชุมชน ยิ่งไปกว่านั้นหน่วยงานภาครัฐยังใช้นโยบายซึ่งรีดรอนคุกคามสิทธิเกษตรและสิทธิชุมชนโดยปราศจากความเข้าใจด้วย

สิทธิชุมชนในการร่วมบริหารจัดการความหลากหลายทางชีวภาพและการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่บัญญัติไว้อย่างชัดเจนอยู่ในมาตรา ๖๖ ของรัฐธรรมนูญฉบับปี ๒๕๕๐ ดังนั้น รัฐบาลจึงควรเร่งผลักดันการแปลงบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญไปสู่การปฏิบัติ โดยมีแนวทางการดำเนินงานดังนี้

๑๔.๓.๑ สร้างระบบและกลไกที่รองรับกิจกรรมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ กลไกทางกฎหมายที่สำคัญ คือ พระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับ

ประชาชน ซึ่งเป็นกฎหมายที่รับรองสิทธิชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน เป็นรูปแบบการจัดการร่วม (Co-management) ระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่น ผสมผสานการจัดการดูแลรักษาป่าโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น (โดยชุมชนท้องถิ่น) กับการจัดการป่าโดยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ (โดยหน่วยงานของรัฐ)

นอกเหนือจากการประกาศใช้กฎหมายในระดับพระราชบัญญัติ อาจดำเนินการในรูปกฎหมายระดับท้องถิ่นโดยผ่านกระบวนการจัดทำกฎระเบียบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น การรับรองกฎกติกาของชุมชนในการจัดการดูแลป่าโดยจัดทำเป็นข้อบัญญัติขององค์การบริหารส่วนตำบล ฯลฯ เป็นการรับรองและยกระดับกฎกติกาของชุมชนให้เป็นกติกาเชิงสถาบันและมีสถานะทางกฎหมาย

๑๔.๓.๒ การจัดทำระบบกฎหมายเฉพาะ (*sui generis system*) เพื่อการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเป็นกฎหมายที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการคุ้มครอง ส่งเสริมการพัฒนาและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น กำกับดูแลการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นธรรม ทั้งนี้เนื่องจาก ประเทศไทยยังขาดระบบกฎหมายด้านความหลากหลายทางชีวภาพที่มีความครอบคลุมอย่างครบถ้วนตามในการเข้าเป็นภาคีสมาชิกของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนขาดกฎหมายเพื่อการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้กฎหมายหลักที่มีอยู่ได้แก่ พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช ๒๕๔๒ และ พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ๒๕๔๒ นั้นให้การคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการปรับปรุงพันธุ์พืชและแพทย์แผนไทยเท่านั้น การดำเนินงานในการจัดทำกฎหมายเฉพาะนี้จะเป็นส่วนหนึ่งการอนุวัติรบทบัญญัติมาตรา ๖๖ ในรัฐธรรมนูญไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

๑๔.๓.๓ การพัฒนาจัดทำระบบเครือข่ายฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ด้าน คือ (หนึ่ง) เป็นเครื่องมือสนับสนุนการคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น (สอง) เป็นเครื่องมือช่วยในการเฝ้าระวังและป้องกันปัญหาโจรสลัดชีวภาพ และ (สาม) เป็นฐานข้อมูลเพื่อการพัฒนาและต่อยอดการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้เนื่องจากฐานข้อมูลด้านความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่ในปัจจุบัน จัดเก็บอยู่ตามหน่วยงานต่างๆของรัฐที่เกี่ยวข้องอย่างกระจัดกระจายในรูปแบบที่แตกต่างกันอันเป็นอุปสรรคต่อการเชื่อมโยงเป็นระบบเครือข่ายเดียวกัน และไม่มีข้อมูลที่ครบถ้วนเพียงพอที่จะใช้เป็นประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ทั้งสามประการข้างต้น

๑๔.๔ การรับมือกับภัยคุกคามความหลากหลายทางชีวภาพ

ผลการวิเคราะห์สภาพการณ์ในกรณีศึกษาแนวปฏิบัติที่ดียิ่ง ได้พบว่านโยบายการพัฒนาของรัฐ โดยเฉพาะนโยบายส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการส่งออก และนโยบายส่งเสริมการปลูกพืชพลังงานได้ส่งผลกระทบต่อสถานภาพของความหลากหลายทางชีวภาพอย่างรุนแรง ทั้งการ

ตัดทำลายแหล่งอาศัยของทรัพยากรชีวภาพเพื่อสนองต่อนโยบายรัฐ การใช้สารเคมีทางการเกษตรในปริมาณสูงจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวทำให้เกิดผลเสียหลายต่อสิ่งแวดล้อม เกิดการลดลงของความหลากหลายทางชีวภาพในระบบนิเวศการเกษตร

ดังนั้นแม้ว่าในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐ จะได้กำหนดให้มียุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพและการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม แต่ในขณะเดียวกัน รัฐบาลได้มีนโยบายหลายด้านที่มีวัตถุประสงค์ขัดแย้งกับยุทธศาสตร์การพัฒนาที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐ และอาจเร่งการทำลายความหลากหลายทางชีวภาพ ฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เช่น นโยบายส่งเสริมการเกษตรเชิงเดี่ยว นโยบายส่งเสริมการปลูกพืชพลังงาน ฯลฯ (ดังตัวอย่างรูปธรรมที่ปรากฏอยู่ในกรณีศึกษา) ดังนั้นรัฐบาลต้องมีการกำหนดและดำเนินนโยบายการพัฒนาในภาพรวมอย่างบูรณาการ ทบทวนหรือระงับนโยบายต่างๆ ที่ส่งผลต่อการทำลายความหลากหลายทางชีวภาพ

ภัยคุกคามสำคัญต่อความหลากหลายทางชีวภาพอีกประการหนึ่ง เป็นผลมาจากปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลก (Global Warming) จากการเพิ่มขึ้นของปริมาณก๊าซเรือนกระจกต่างๆ ในชั้นบรรยากาศโลก ซึ่งเริ่มเห็นผลกระทบชัดเจนมากขึ้นเรื่อยๆ

แนวทางรับมือกับภัยคุกคามความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจทำได้ใน ๓ แนวทางหลัก คือ

๑) การสร้างภูมิคุ้มกันผ่านกระบวนการศึกษาเรียนรู้ โดยกระบวนการศึกษาควรนำความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อความยั่งยืนในการดำรงชีวิตและวิถีวัฒนธรรมบรรจุไว้ในหลักสูตร พร้อมทั้งชี้ให้เห็นภัยอันตรายต่อสุขภาพ อนามัยของคนและทรัพยากรชีวภาพอื่นในระบบนิเวศจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรอย่างไม่ถูกต้องเกินความจำเป็นด้วย เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกในการหวงแหนทรัพยากรชีวภาพ รวมทั้งสร้างความเข้าใจถึงความสำคัญและความจำเป็นในการหวงกันคนต่างถิ่นที่จะมานำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์โดยไม่มีการทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์

นอกจากนี้ยังต้องการสร้างเสริมและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมต่อทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องนั้น เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเร่งดำเนินการอย่างเป็นระบบ ทั้งด้านการปลูกฝังแนวคิด สร้างกระบวนการทัศน์และฝึกทักษะความรู้ในการบริหารจัดการ การพัฒนาประสิทธิภาพการใช้ประโยชน์ และการตลาด โดยศึกษาจากตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จ เช่น มูลนิธิข้าวขวัญ ผลพลอยได้จากการดำเนินงานในส่วนนี้คือขยายขอบเขตการยอมรับในผลิตภัณฑ์และผลิตภัณฑ์จากความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กว้างขวางขึ้น

๒) ด้านการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (Mitigation): นอกเหนือจากการป้องกันพื้นที่ป่าซึ่งเป็นแหล่งดูดซับก๊าซเรือนกระจกจากการทำลายเพื่อทำการเกษตรเชิงเดี่ยวตาม

แรงขับเคลื่อนจากภาคเกษตรอุตสาหกรรมหรือเพื่อทำสถานที่พักผ่อนแล้ว ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในรูปแบบต่างๆซึ่งเป็นระบบการเกษตรที่รักษาและเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ และที่ใช้ปัจจัยการผลิตจากธรรมชาติเป็นหลัก จึงเป็นการลดการใช้พลังงานและการใช้สารเคมีทางการเกษตรซึ่งผลิตจากกระบวนการที่ปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจกออกมามาก ดังนั้น การส่งเสริมขยายระบบเกษตรกรรมยั่งยืนจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถช่วยลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกและแก้ไขปัญหาโลกร้อนได้เป็นอย่างดี

การลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกโดยการส่งเสริมให้ลดการใช้พลังงานจะได้ผลดียิ่งขึ้น เมื่อมีการเพิ่มประสิทธิภาพการใช้พลังงานในระดับชุมชน ดังเช่นกรณีศึกษามูลนิธิพัฒนาอีสาน จ.สุรินทร์ เป็นกิจกรรมในระดับชุมชนที่มีประโยชน์ทั้งในแง่การลดปริมาณก๊าซเรือนกระจก และลดการใช้ไม้จากป่าซึ่งเป็นแหล่งดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ (Carbon Sink) การส่งเสริม/ขยายผลของกิจกรรมเรื่องการเพิ่มประสิทธิภาพการใช้พลังงานไปสู่ชุมชนท้องถิ่นอื่นๆ ให้กว้างขวางมากขึ้น เป็นแนวทางที่มีนัยสำคัญต่อการช่วยลดปริมาณก๊าซเรือนกระจกโดยรวม

๓) ด้านการปรับตัว (Adaptation): ปัญหาโลกร้อนส่งผลกระทบต่อการสูญเสียพันธุ์การลดลงของความหลากหลายทางชีวภาพ การเปลี่ยนแปลงของผลผลิตทางการเกษตร จำเป็นต้องมีการคัดเลือก พัฒนา ปรับปรุงพันธุ์พืชและสัตว์ให้สามารถต้านทาน/ปรับตัวต่อสภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น การเก็บรักษาและขยายฐานพันธุกรรมข้าวพื้นเมืองขององค์กรชุมชนท้องถิ่นจึงเป็นแนวทางหนึ่งในการปรับตัวแบบหนึ่งเพื่อรับมือกับปัญหาโลกร้อนที่รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนเป็นอย่างยิ่ง ให้มีการประสานเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายข้ามภูมิภาคเพื่อขยายฐานทางพันธุกรรม และขยายการดำเนินงานจากเรื่องพันธุกรรมข้าวพื้นเมืองไปสู่พันธุกรรมพืชและสัตว์ชนิดอื่นๆ ให้ครอบคลุมมากขึ้น

๑๔.๕ โครงการเมกะโปรเจกต์เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (Biodiversity-Based Economy Development Mega-project)

ผลการวิเคราะห์สภาพการณ์ของกรณีศึกษาแนวปฏิบัติที่ดีที่ได้พบว่า การพัฒนาและจัดการความหลากหลายทางชีวภาพโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เหมาะสม ได้ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและสมาชิกในชุมชนในมิติด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านความหลากหลายทางชีวภาพเป็นอย่างมาก โดยสามารถทำให้เกิดความแข็งแกร่งของรากฐานทางเศรษฐกิจของประเทศในระยะยาว ดังนั้นรัฐควรเร่งดำเนินการขยายผลโดยเร่งดำเนินงานโครงการเมกะโปรเจกต์เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพโดยด่วน เพื่อนำวิกฤตเศรษฐกิจโลก (วิกฤตแฮมเบอเกอร์) มาเป็นโอกาสของประเทศไทย

๑๔.๕.๑ หลักการและเหตุผล

เนื่องจากประเทศไทยเป็นแหล่งของความหลากหลายทางชีวภาพที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลก ความหลากหลายทางชีวภาพจึงเป็นจุดแข็งของประเทศไทย เป็นทุนทางสังคมและทุนที่มีชีวิต มีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากนี้ยังเป็นทุนทางเศรษฐกิจที่มีคุณค่าและมูลค่าต่อการพัฒนาประเทศ การพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานความหลากหลายทางชีวภาพในกรอบแนวทางที่ถูกต้อง กล่าวคือ มีการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนจากความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ควบคู่กับการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งมีระบบกำกับดูแลการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างเป็นธรรม จึงเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศที่สำคัญ เป็นการพัฒนาจากจุดแข็งที่มีอยู่ และเป็นแนวทางการพัฒนาที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อเกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นซึ่งเป็นประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศได้อย่างมาก นอกจากนี้ ยังเป็นแนวทางที่จะช่วยบรรเทาผลกระทบจากวิกฤติเศรษฐกิจโลกที่กำลังส่งผลกระทบต่อเนื่องมายังเศรษฐกิจของไทย รองรับแรงงานจากในเมืองที่ประสบปัญหาการว่างงานและต้องกลับไปยังภาคชนบท

ดังนั้น รัฐบาลควรจัดทำและดำเนินงานภายใต้โครงการที่เรียกว่า “โครงการเมกะโปรเจกต์เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ” (Biodiversity-Based Economy Development Mega-project) หรือ “โครงการกระตุ้นเศรษฐกิจด้วยภูมิปัญญาชีวภาพ” (Bio-wisdom Based Economic Stimulation Project) เพื่อสร้างความมั่นคงอย่างยั่งยืนทั้งด้านอาหาร สาธารณสุข และพลังงาน แก่ฐานรากของระบบเศรษฐกิจของประเทศ ควบคู่ไปกับการบรรเทาผลกระทบจากวิกฤติเศรษฐกิจด้วยการจ้างงาน โดยการพัฒนาและจัดการความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย ให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม มีการดำเนินงานอย่างบูรณาการตามยุทธศาสตร์ที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ โดยอาจใช้งบจาก “เงินงบประมาณรายจ่ายเพิ่มเติมกลางปี ๒๕๕๒” ซึ่งมีวงเงินงบประมาณอยู่ ๑ แสนล้านบาท หรือจากแหล่งงบประมาณอื่น

กิจกรรมหลัก

โครงการเมกะโปรเจกต์เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพควรมีกิจกรรมหลักประกอบด้วย

๑) การฟื้นฟูความหลากหลายของพันธุกรรมข้าวพื้นเมือง โดยเครือข่ายองค์กรชุมชนท้องถิ่นในภูมิภาคต่างๆ (โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหัวข้อที่ ๑ ของบทนี้)

กิจกรรมหลักประกอบด้วย

๐ การจัดทำแหล่งเก็บรักษาพันธุกรรมข้าวพื้นเมืองในระดับชุมชน โดยอาจก่อสร้างขึ้นใหม่หรือเป็นการปรับปรุงธนาคารพันธุกรรมข้าวพื้นเมืองที่ชุมชนก่อสร้างไว้แล้วให้มีความปลอดภัยเพิ่มขึ้น รวมทั้ง การจัดซื้อเครื่องมืออุปกรณ์ เทคโนโลยีสมัยใหม่ด้านการเก็บรักษาพันธุกรรมข้าวที่มีการคัดกรองแล้ว ให้ชุมชนสามารถควบคุมและพัฒนาต่อยอดได้ ผสมผสานกับ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านการอนุรักษ์พันธุกรรม เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชนในการดำเนินกิจกรรม

○ การจัดกิจกรรมรูปแบบต่างๆ เช่น การประชุมสัมมนา การดูงาน ฯลฯ เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การดำเนินงานฟื้นฟูพันธุกรรมข้าวพื้นเมืองระหว่างชุมชนต่างๆ ข้ามจังหวัด ข้ามภูมิภาค

○ การจัดตั้งและดำเนินงาน “เครือข่ายพันธุกรรมข้าวพื้นเมืองข้ามภูมิภาค” เพื่อขยายความหลากหลายของฐานพันธุกรรม สร้างกระบวนการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และภูมิปัญญาท้องถิ่นระหว่างชุมชน

๒) การส่งเสริมระบบการเกษตรที่อนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน เช่น เกษตรอินทรีย์ เกษตรผสมผสาน วนเกษตร เกษตรธรรมชาติ ฯลฯ (โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหัวข้อที่ ๒.๑ ของบทนี้)

กิจกรรมหลักประกอบด้วย

○ การส่งเสริมให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนระบบการเกษตรจากเกษตรเคมีมาสู่ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนรูปแบบต่างๆ ภาครัฐสนับสนุนด้านงบประมาณ ปัจจัยการผลิต โครงสร้างพื้นฐาน (เช่น บ่อน้ำในไร่นา การทำแนวป้องกันสารเคมีปนเปื้อนจากฟาร์มข้างเคียง ฯลฯ)

○ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้านการเกษตรแก่เกษตรกรในรูปแบบ “โรงเรียนชาวนา” (โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหัวข้อที่ ๒.๒ ของบทนี้) ให้ขยายผลไปยังพื้นที่อื่นๆ ให้กว้างขวางขึ้น โดยอาจเริ่มจากการสนับสนุนด้านงบประมาณเพื่อเพิ่มศักยภาพของมูลนิธิข้าวขวัญ เพื่อให้สามารถขยายการดำเนินงานครอบคลุมพื้นที่หรือรองรับเกษตรกรในจำนวนที่มากขึ้น หรือให้หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเกษตร มาศึกษาเรียนรู้ นำแนวคิดและแนวปฏิบัติของโรงเรียนชาวนาของมูลนิธิข้าวขวัญ เพื่อนำไปดำเนินกิจกรรมเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้แก่เกษตรกรซึ่งเพาะปลูกพืชชนิดอื่นๆภายใต้ภารกิจความรับผิดชอบของแต่ละหน่วยงาน

๓) การพัฒนาอุตสาหกรรมสมุนไพรไทย (โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหัวข้อที่ ๒.๓ ของบทนี้)

กิจกรรมหลักประกอบด้วย

○ การเพิ่มศักยภาพและความเข้มแข็งการดำเนินงานของมูลนิธิโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร โดยสนับสนุนด้านอาคาร/โรงเรือนสำหรับดำเนินกิจกรรม การจัดซื้ออุปกรณ์เครื่องมือต่างๆ เพิ่มเติม การพัฒนาแปรรูปผลิตภัณฑ์ การส่งเสริมด้านการตลาด เพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพ และขยายการดำเนินงาน

○ การสนับสนุนงบประมาณการวิจัยและพัฒนาสมุนไพรไทยเพื่อการใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ให้มากขึ้น เช่น การพัฒนาแปรรูปผลิตภัณฑ์ การส่งเสริมด้านการตลาด ฯลฯ รวมทั้งการวิจัยเพื่อเป็นข้อมูลสนับสนุนการเพิ่มรายการยา/ผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรในรายการบัญชียาของประเทศ

○ สนับสนุนกลุ่ม/องค์กรชุมชนต่างๆ ที่มีกิจกรรมการดำเนินงานด้านการพัฒนาอุตสาหกรรมสมุนไพรไทย โดยการสนับสนุนด้านงบประมาณ ด้านเครื่องมือ/อุปกรณ์ต่างๆ เพื่อการปรับปรุงคุณภาพ การพัฒนาแปรรูปผลิตภัณฑ์ ฯลฯ

๔) การพัฒนาจัดทำระบบเครือข่ายฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น (โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหัวข้อที่ ๓.๓ ของบทนี้)

กิจกรรมหลักประกอบด้วย

○ การสนับสนุนค่าใช้จ่ายให้สมาชิกในชุมชนดำเนินการสำรวจ เก็บข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อยู่ในพื้นที่ชุมชน เช่น บัญชีรายการทรัพยากรชีวภาพ (พืช, สัตว์, สมุนไพร, ภูมิปัญญาท้องถิ่น) สถานภาพ ตำแหน่งที่ตั้ง ข้อมูลการใช้ประโยชน์สภาพปัญหา ฯลฯ

○ การสร้างระบบเชื่อมโยงข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นระหว่างหน่วยงานภาครัฐต่างๆ ที่เกี่ยวข้องซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก และเชื่อมโยงกับชุมชนท้องถิ่น (อาจผ่านทางองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น) ให้เป็นระบบเครือข่ายฐานข้อมูลที่ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ เป็นข้อมูลสำหรับชุมชนในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูล ประสบการณ์ระหว่างชุมชน เพื่อการพัฒนาและต่อยอดการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งใช้ฐานข้อมูลนี้เป็นเครื่องมือในการป้องกันปัญหาการลักลอบนำทรัพยากรชีวภาพหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้อย่างไม่เหมาะสม (ปัญหาโจรสลัดชีวภาพ)

ทั้งนี้ ในด้านการบริหารจัดการโครงการฯ ควรอยู่ในรูปคณะกรรมการพหุภาคีที่ประกอบด้วยผู้แทนหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง องค์กรชุมชนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการ ที่มีความรู้และประสบการณ์ด้านความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นที่ประจักษ์